

УДК 316.61

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.1.14>**Л. І. ПОНОМАРЕНКО***кандидат педагогічних наук,**старший викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності,**Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,**м. Суми, Україна**Електронна пошта: p_li@ukr.net**<http://orcid.org/0000-0002-4591-563X>***ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
З ПОЗИЦІЙ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ**

Стаття присвячена проблемі вивчення професійних цінностей соціальної роботи з позицій соціокультурного підходу. Актуальність дослідження визначається необхідністю переосмислення професійних цінностей соціальної роботи та її модернізації відповідно до соціокультурних умов, що змінюються. У дослідженні розглянуто досвід професійних інститутів соціальної роботи: Британської асоціації соціальних працівників і Національної асоціації соціальних працівників США, які стверджують, що соціальна робота будується на засадах певної сукупності цінностей, й що компетентні соціальні працівники повинні бути спроможними діяти відповідно до цих цінностей. З'ясовано, що процес становлення соціальної роботи в Україні буде поглиблюватися під впливом суспільних запитів епохи і власного розвитку, а також що на цей момент її розуміння відійшло від традиційної благодійності або ж державної системи закладів соціального забезпечення. Виділено групи цінностей соціальної роботи в соціокультурному контексті: цінності альтруїстичного характеру, які відображають специфіку професійної діяльності соціального працівника – допомога іншому, який потребує твоєї підтримки, допомога слабозахищеній людині; цінності етичної відповідальності перед професією – соціальний працівник захищає гідність і цілісність професії, дотримується і примножує етичні принципи, норми, знання і місію соціальної роботи, яка, як й інша галузь знань, перебуває в процесі постійного розвитку і збагачення тощо; цінності, пов'язані з потребами самореалізації, самоствердження і самовдосконалення особистості соціального працівника і досягнення професіоналізму діяльності. Визначено, що система соціокультурних цінностей соціальних працівників може бути представлена цінностями різних рівнів: смисложиттєві, універсальні, партикулярні, колективістські і професійні цінності.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, професійні цінності соціальної роботи, ціннісні орієнтації соціальної роботи, соціокультурний підхід у соціальній роботі.

Постановка проблеми. Нині в Україні формуються якісно нові принципи організації життя і діяльності людей, здійснюється трансформація найважливіших сфер життєдіяльності суспільства. Розвиток суспільства сьогодні характеризується особливостями різних спектрів суспільного життя та його трансформацій, серед яких можна виділити три основних: інформатизація всіх сфер життя, зростаючий темп життя, активізація і поширення загальних глобальних процесів на усі території України в XXI столітті.

Означені процеси актуалізують необхідність переосмислення професійних цінностей соціальної роботи та її модернізації відповідно до соціокультурних умов, що змінюються. Врахування основних об'єктивних та суб'єктивних факторів розвитку суспільства дозволить забезпечувати позитивну спрямованість соціальної роботи та створить умови для включення осіб,

які перебувають у складних життєвих обставинах, у соціокультурний простір, що постійно трансформується.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретичні засади проблеми соціальної роботи в соціокультурному контексті знайшли своє відображення в роботах таких дослідників, як В. Андрущенко, В. Горовий, О. Горпинич, С. Григор'єв, Л. Гусякова, О. Дубасенюк, І. Зверева, А. Капська, В. Киричук, І. Мигович, М. Михальченко, О. Онищенко, В. Попик, А. Рижанова, Т. Семигіна, Л. Тюття, О. Холостова, Н. Шмельова та інші. Попри інтерес наукової спільноти і вагомий вклад у вивчення цієї теми, дослідження професійних цінностей соціальної роботи з позицій соціокультурного підходу не стало предметом цілісного дослідження.

Мета статті – дослідити професійні цінності соціальної роботи з позицій соціокультурного підходу.

Виклад основного матеріалу. Соціокультурний підхід до соціальної роботи передбачає реалізацію заходів, спрямованих на реалізацію ключової ролі культури в суспільному розвитку, нарощування креативного потенціалу українського суспільства:

- розвиток творчого потенціалу нації, забезпечення широкого доступу всіх соціальних верств до культурних надбань цінностей вітчизняної та світової культури;

- збереження й актуалізація культурно-історичної спадщини, культурних цінностей і традицій всіх народів, що проживають в Україні, матеріальної і нематеріальної культурної спадщини України, використання її як ресурсу духовного і економічного розвитку;

- виховання підростаючого покоління на принципах правової демократії, громадянськості й патріотизму, долучення до світової та вітчизняної культури, забезпечення свободи творчості;

- підтримка високого престижу української культури за кордоном та розширення міжнародного культурного співробітництва.

Соціальний розвиток у XXI ст. супроводжується накопиченням життєвих проблем і пошуками шляхів їх вирішення. Відповідь на суспільні запити в Україні покликана надавати соціальна робота.

Проаналізувавши загальну і специфічну парадигми і статуси, дослідники О. Дубасенюк, С. Григор'єв виділяють три основні групи концепцій соціальної роботи. До першої належать психолого-орієнтовані теорії: гуманістична, психоаналітична, екзистенціальна, біхевіористська. Основною метою в них виступає оптимізація психосоціальної роботи, надання допомоги клієнту на індивідуальному рівні, де переважають психічні проблеми. Другу групу становлять соціолого-орієнтовані теорії соціальної роботи: радикальна, соціально-екологічна, системна, марксистська (соціалістична), вони здебільшого спрямовані на структурну проблематику. У третю групу об'єднані комплексно-орієнтовані теорії, когнітивна, соціально-психологічна, віталістська, соціально-педагогічна [Дубасенюк : 150].

Проблеми соціального буття у XXI столітті все більш загострюються. З огляду на це зростають потреби на суспільний запит, збагачуються

соціальні зв'язки, процес соціалізації ускладнюється, розширюється спектр соціальних ролей і суспільних проблем, а водночас виникає потреба все в нових сферах соціального забезпечення. А оскільки виникає ця потреба, підвищується рівень вимог до технологій, методів та способів реалізації соціальної роботи. А отже, в Україні нині суттєве значення має наукова розробленість цієї сфери діяльності.

У соціальній роботі В. Курбатов виділяє три рівні:

- 1) теоретико-методологічні проблеми та концептуальні засади;

- 2) спеціальні теорії, що становлять наукові основи для надання соціальної допомоги, сприяння різним категоріям населення (галузеві, або теорії соціальної роботи середнього рівня);

- 3) техніко-технологічні, емпіричні знання (висвітлюють проблеми соціального проектування оптимальних форм організації соціальної роботи, технології здійснення різних її видів) [Курбатов : 240].

Як зазначає Л. Тюптя, до структури соціальної роботи як виду практичної діяльності входять такі складники, як суб'єкт та об'єкт. Суб'єкти соціальної роботи – це державні, громадські організації; фізичні особи, що реалізують соціальну політику та надають соціальну допомогу різним категоріям населення [Тюптя : 403].

Процеси культурного життя суспільства значною частиною відбуваються стихійно і підпорядковуються принципам самоорганізації людей в колективах життєдіяльності. На думку О. Копієвської, деякі складники цього комплексного процесу мають вплив на цілеспрямоване регулювання життєдіяльності соціуму, стимулюють одні тенденції та впливають на згортання інших. Заходи щодо регулювання спрямувань розвитку духовних і ціннісних аспектів суспільного життя обов'язково мають враховувати культурну функцію держави. На її виконання спрямовані: виховання; освіта; філософські; суспільні та гуманітарні знання; релігія; художня творчість; книжкова, бібліотечна справи; музеї; політичне і юридичне нормотворення; мораль і моральність; естетичні пріоритети [Копієвська : 173].

Розвиток системи засобів та технологій комунікації, їх доступність сприяє загальній культурі, даючи можливість для обміну

та поширення творчих ідей, поглядів, створення нових проєктів, розширюючи культурний потенціал суспільства. Зараз стає все більш очевидним, що культурна модернізація зобов'язана не тільки супроводжувати реформи в Україні, а й стати головною основою подальшого розвитку нашого суспільства. Модернізація всієї соціокультурної сфери повинна стати основним локомотивом руху українського суспільства на шляху соціальної справедливості, свободи, демократії, ринкової економіки знань, розвитку соціальних інновацій, соціального партнерства. Формування і розвиток соціокультурного середовища стає найважливішою умовою поліпшення якості життя в Україні, створення умов для розвитку соціального капіталу як ключового чинника суспільних перетворень.

Соціальна робота в Україні за роки незалежності пройшла декілька етапів становлення і розвитку. Переходу на міжнародний рівень стандартів соціальної роботи в нашій країні всебічно сприяє прийняття та запровадження «Етичного кодексу спеціаліста із соціальної роботи України». На думку О. Чуйко, соціальний працівник, який отримав фахову освіту у вищому навчальному закладі, вирізняється енциклопедичністю свого погляду на конкретну соціальну проблему чи конкретну ситуацію, що й дозволяє йому віднайти найефективніші шляхи їх подолання:

1) зазначена енциклопедичність погляду фахівця з соціальної роботи зумовлена тим, що він отримує універсальну освіту, котра охоплює і набуття соціального знання, і психологічну підготовку, й обізнаність з економічних питань та питань соціальної політики, і компетентності проведення соціальних та соціологічних досліджень, і філософську рефлексію тощо;

2) енциклопедичність погляду соціального працівника дозволяє йому побачити цілісну картину конкретної життєвої ситуації з усіма взаємозв'язками (актуальними й потенційними, встановленими й розірваними) всередині неї, у зв'язку з чим він продумає, зважує й обирає найефективнішу стратегію розв'язання конкретної соціальної проблеми [Чуйко : 161].

Професіоналізм соціальної роботи припускає наявність особливої професійної спільноти, формування якої в Україні тільки починається, що саме по собі вже ставить питання про необхідність спеціального вивчення професійних

цінностей цієї групи як у вигляді ідеальної моделі, так і її реального втілення в практиці соціальної роботи.

Цінності соціальної роботи – це ті ідеї та переконання, на які спираються соціальні працівники у процесі прийняття певного рішення. Проте вони є не просто ідеалами, а «набором критеріїв для прийняття рішень», від опанування яких залежить успішність професійної діяльності [Енциклопедія : 463].

Різні науковці і практики в сфері соціальної роботи визначають систему загальних соціокультурних цінностей соціальної роботи як професійної діяльності. У деяких джерелах (Д. Лукас, О. Васильченко) наводять такий перелік цінностей соціальної роботи: прагнення до пріоритету особистості відносно суспільства; повага конфіденційності у стосунках із клієнтами; готовність відокремити особисті почуття і потреби від професійних стосунків; прагнення до соціальних змін, які відповідають визнаним проблемам; готовність до передачі знань та умінь іншим; повага до індивідуальних та групових відмінностей; прагнення до розвитку здібності клієнта допомогти самому собі; готовність діяти від імені клієнта, попри можливу фрустрацію; прагнення до соціальної справедливості, до економічного, фізичного і розумового благополуччя всіх членів соціуму; прагнення до високих стандартів особистої та професійної етики [Васильченко : 88].

Сучасні дослідники у галузі соціальної роботи Л. Тюптя й І. Іванова виокремлюють такі основні цінності соціальної роботи як професійної діяльності: прагнення до переваги індивіда перед суспільством; повага конфіденційності у взаєминах із клієнтами; готовність відокремити особисті почуття і потреби від професійних відносин; прагнення соціальних змін, що відповідають соціально пізнаним потребам; готовність передавати знання та вміння іншим; повага до індивідуальних і групових відмінностей, гідне оцінювання їх; прагнення до розвитку здатності підлеглого допомагати собі самому; готовність діяти від імені підлеглого, попри можливі фрустрації; прагнення до соціальної справедливості, до економічного, фізичного та розумового благополуччя всіх членів соціуму; прагнення до високих стандартів особистої і професійної етики [Тюптя : 320].

Для прикладу наведемо п'ять основних цінностей (засад професійної соціальної роботи), які Ш. Рамон перелічує у своїй книзі "Beyond Community Care".

1. Наснаження – необхідність працювати з людьми, які стали клієнтами, так, щоб вони змогли відновити і використовувати свої особисті громадські і людські здатності.

2. Насамперед – людина. У кожної людини є право одержувати підтримку від суспільства у скрутних обставинах не тільки тому, що це може принести вигоду, а в ім'я розвитку людських можливостей і для збагачення нематеріального боку нашого життя.

3. Повага до особистості – це один із привілеїв соціалізованої людини (члена співтовариства). У різних соціальних і культурних групах є багато різноманітних засобів демонстрації поваги.

4. Право на визначення означає право кожного розв'язувати свої проблеми відповідно до своєї спроможності приймати розумні рішення, а також із позиції, що людина знає саму себе глибше і краще за інших.

5. Право на залежність. Люди за своєю природою взаємозалежні: кожен має право на взаємну залежність і підтримку в разі потреби. Взаємозалежність – позитивний і цілком нормальний стан. Люди живуть у спільноті і залежать один від одного [Ramon : 10].

На думку більшості зарубіжних фахівців, основою соціальної роботи є система професійно-етичних цінностей, які знаходять свою практичну реалізацію у процесі надання допомоги людям.

Основною цінністю соціальної роботи Ш. Рамон вважає цінність самовизначення. І якщо керуватися цією цінністю, необхідно прагнути до співпраці між професіоналами і клієнтами, важливою умовою якого є знання думки клієнта про дію, при цьому Р. Соєр справедливо запропонував рахувати «право на помилку» частиною цінності самовизначення [Хрестоматія].

Дослідник О. Дубасенюк звертає увагу на те, що найвищими цінностями можуть бути професіоналізм діяльності і шляхи його досягнення [Дубасенюк : 146].

Під цінностями соціальної роботи Н. Шмельова розуміє провідну потребу: «служити своєю професією на благо тих, хто нас оточує, яка орієнтує професійно-особистісну активність соціального працівника в досягненні цієї гуманної мети» [Шмельова : 95].

На думку американських вчених У. Фріндлера та Р. Епта [Хрестоматія], етичні принципи соціальної роботи визначаються базовими цінностями демократичного суспільства (Рис. 1).

Серед безлічі цінностей А. Мудрик, Б. Битинас виділяють три основні системи, від комплексного врахування яких багато в чому залежить кінцевий результат процесу соціальної роботи: трансцендентні, тобто абсолютні, найвищі цінності: віра, надія, любов, душа, покаяння; соціоцентричні цінності, де головною є Людина, її діяльність, творчість, гуманізм, свобода; антропоцентричні цінності, які спрямовані на підвищення індивідуальності в структурі загальнолюдських цінностей. Базовими цінностями тут є самореалізація, автономність, корисність [Мудрик : 95].

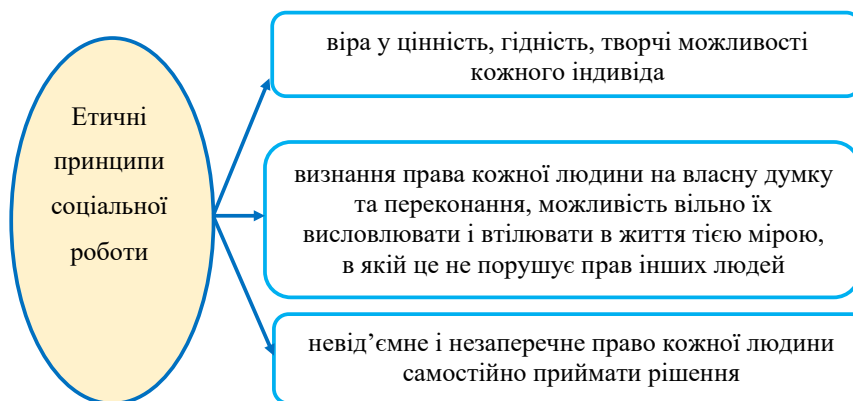

Рис. 1. Найважливіші етичні принципи соціальної роботи

Аналізуючи соціокультурний аспект професійних цінностей соціальної роботи, О. Васильченко вважає, що особлива роль соціального працівника полягає в тому, що він не тільки вирішує конкретні соціальні проблеми своїх клієнтів, але й допомагає людям освоювати нові моральні цінності і норми, знаходити життєві сенси і духовно-етичні орієнтації [Васильченко : 81].

Все це дозволяє вважати, що проблема соціологічного аналізу соціальної роботи як соціокультурного явища важлива не тільки для вдосконалення соціальної практики, але й для прогресивного розвитку суспільних відносин загалом. А також, що процес становлення соціальної роботи в Україні буде поглиблюватися під впливом суспільних запитів епохи і власного розвитку.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що нині доцільно виділити групи цінностей соціальної роботи в соціокультурному контексті: цінності альтруїстичного характеру, які відо-

бражають специфіку професійної діяльності соціального працівника – допомога іншому, який потребує твоєї підтримки, допомога слабозахисненій людині; цінності етичної відповідальності перед професією – соціальний працівник захищає гідність і цілісність професії, дотримується і примножує етичні принципи, норми, знання і місію соціальної роботи, яка, як й інша галузь знань, перебуває в процесі постійного розвитку і збагачення тощо; цінності, пов'язані з потребами самореалізації, самоствердження і самовдосконалення особистості соціального працівника і досягнення професіоналізму діяльності. При цьому система соціокультурних цінностей соціальних працівників може бути представлена цінностями різних рівнів: смисложиттєві, універсальні, партикулярні, колективістські і професійні цінності.

Визначені цінності соціальної роботи мають стати основою професійної соціальної роботи, яка реалізується в умовах змінних соціокультурних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильченко О. Професійні цінності соціальної роботи: соціокультурний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2013. Вип. 3 (19). С. 83–89.
2. Дубасенюк О. Ціннісне відношення до професіоналізму виховної діяльності. *Нові технології виховання: збірник наук. статей.* 1995. С. 145–154.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери: за ред. проф. І. Звереві. Київ : Універсум. 2012. 536 с.
4. Копієвська О. Культурна функція держави в контексті національного державотворення: монографія. Київ : НАКККиМ, 2010. 271 с.
5. Курбатов В. Соціальна робота: посібник для студентів ВНЗ. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 374 с.
6. Мудрик А. Соціалізація людини: навч. посібник. Львів: Слово. 2014. С. 81–96.
7. Тюптя Л., Іванова І. Соціальна робота. Теорія і практика: навчальний посібник. Харків : Основа, 2018. 574 с.
8. Хрестоматія. Філософія. Соціологія. Психологія. Електронний ресурс. URL: http://www.publicsafety.gc.ca/res/cp/res/_fl/soc-reint-ng.pdf. (Дата звернення 23.02.2021).
9. Чуйко О. Професійно-орієнтовані практики у підготовці соціальних педагогів в Україні. *Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* Вип. 24. 2018. С. 158–166.
10. Шмельова Н. Ціннісні орієнтації, мотивації і психологічні установки в професійній підготовці соціального працівника. *Питання психології.* 2012. № 3. С. 77–97.
11. Ramon, Shulamit, ed. *Beyond Community Care.* London: Palgrave Macmillan UK, 1991. P. 202.

REFERENCES

1. Vasylichenko O. (2013) Profesiini tsinnosti sotsialnoi roboty: sotsiokulturnyi aspekt. [Professional values of social work: socio-cultural aspect]. *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, no. 3 (19). pp. 83-89.
2. Dubaseniuk O. (1995) Tsinnisne vidnoshennia do profesionalizmu vykhovnoi diialnosti. [Value attitude to the professionalism of educational activities] *Novi tekhnologii vykhovannia: zbirnyk nauk. statei.* pp. 145-154.
3. Zvierieva I. D. (2012) Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for social professionals]. K.: Universum. (in Ukrainian)
4. Kopievska O. (2010) Kulturna funktsiia derzhavy v konteksti natsionalnoho derzhavotvorenna [Cultural function of the state in the context of national state formation]. K.: NAKKKiM (in Ukrainian)
5. Kurbatov V. (2012) Sotsialna robota [Social work]. Ternopil: Mandrivets. (in Ukrainian)
6. Mudryk A. (2014) Sotsializatsiia liudyny [Human socialization]. Lviv: Slovo. pp. 81-96. (in Ukrainian)

7. Tiuptia L., Ivanova I. (2018) *Sotsialna robota. Teoriia i praktyka* [Social work. Theory and practice]. Kharkiv: Osnova. 574 p. (in Ukrainian)
8. Vasylychenko O. A. (2013) *Khrestomatiia. Filosofiia. Sotsiologiia. Psykholohiia*. [Reader. Philosophy. Sociology. Psychology]. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: http://www.publicsafety.gc.ca/res/cp/res/_fl/soc-reint-ng.pdf. (Data zvernennia 23.02.2021). (in Ukrainian)
9. Chuiko O. (2018) *Profesiino-orientovani praktyky u pidhotovtsi sotsialnykh pedahohiv v Ukraini*. [Professionally-oriented practices in the training of social educators in Ukraine]. *Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*. Vol. 24. pp. 158-166.
10. Shmelova N. (2012) *Tsinnisni oriientsii, motyvatsii i psykholohichni ustanovky v profesiinii pidhotovtsi sotsialnoho pratsivnyka*. [Value orientations, motivations and psychological attitudes in the professional training of a social worker]. *Pytannia psykholohii*. No. 3. pp. 77-97.
11. Ramon, Shulamit, ed. *Beyond Community Care*. London: Palgrave Macmillan UK 1991. P. 202.

L. I. PONOMARENKO

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities,

Sumy Makarenko State Pedagogical University,

Sumy, Ukraine

E-mail: p_li@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-4591-563X>

PROFESSIONAL VALUES OF SOCIAL WORK FROM THE POSITION OF SOCIO-CULTURAL APPROACH

The article is devoted to the problem of studying the professional values of social work from the standpoint of socio-cultural approach. The relevance of the study is determined by the need to rethink the professional values of social work and its modernization in accordance with changing socio-cultural conditions. The study examines the experience of professional social work institutions: the British Social Workers' Association and the US National Social Workers' Association, which argue that social work is based on a set of values and that competent social workers must be able to act on these values. It was found that the process of formation of social work in Ukraine will deepen under the influence of social demands of the era and its own development, and that at the moment its understanding has moved away from traditional charity or the state system of social security institutions. There are groups of values of social work in the socio-cultural context: values of altruistic nature, which reflect the specifics of the professional activity of a social worker – helping others who need your support, helping a vulnerable person; values of ethical responsibility to the profession – a social worker protects the dignity and integrity of the profession, adheres to and multiplies ethical principles, norms, knowledge and mission of social work, which, like other fields of knowledge, is in constant development and enrichment, etc.; values associated with the needs of self-realization, self-affirmation and self-improvement of the personality of the social worker and the achievement of professionalism. It is determined that the system of socio-cultural values of social workers can be represented by values of different levels: meaningful life, universal, particular, collectivist and professional values.

Key words: social work, social worker, professional values of social work, value orientations of social work, sociocultural approach in social work.